

קנין לגוי בארץ ישראל

א. מחלוקתם הכפולה של רבה ורבי אלעזר

הסוגיה המרכזית העוסקת בקנין גוי בארץ ישראל מופיעה בגיטין (מ.ז):

אמר רבה: אף על פי שאין קנין לעובד כוכבים בארץ ישראל להפקיע מידי מעשר, שנאמר: "כי לי הארץ", לי קדושת הארץ, אבל יש קנין לעובד כוכבים בא"י לחפור בה בורות שיחין ומערות, שנאמר: "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם". ור"א אומר: אף על פי שיש קנין לעובד כוכבים בא"י להפקיע מידי מעשר, שנאמר: דגנך, ולא דגן עובד כוכבים, אבל אין קנין לעובד כוכבים בא"י לחפור בה בורות שיחין ומערות, שנאמר: לה' הארץ.

רבה ורבי אלעזר נחלקו בשתי מחלוקות: האחת, האם קנין הגוי מפקיע מידי מעשר – רבה סובר שלא ורבי אלעזר סובר שכן. השנייה, בהיקף קניינו הממוני של הגוי, האם יש לו קניין מלא בקרקע וביכולתו לשנות את ייעודה, 'לחפור בה בורות שיחין ומערות', או זכות שימוש בייעוד המקורי בלבד. כאן הדעות לכאורה מתהפכות: דווקא רבה שבמחלוקת הקודמת מיעט את קניין הגוי, 'אין קנין לגוי להפקיע מידי מעשר', מרבה את קניינו וסבור שיש לו קניין ממוני מלא. ולהפך, רבי אלעזר שריבה בקניינו, 'יש קנין לגוי להפקיע מידי מעשר', ממעט בקניינו, 'אין קנין לחפור בה בורות שיחין ומערות'. היפוך זה מלמד לכאורה שמדובר בשתי מחלוקות נפרדות ולא בציר אחד העוסק בחוזק קניין הגוי. האם המחלוקות קשורות או שאכן מדובר בשני נושאים שונים – יורה דעה וחושן משפט, איסור וממון?

נתבונן בדעת רבה. מצד אחד הוא סבור שלגוי קנין גוף מלא בקרקע וביכולתו לבצע בה שינויים, אולם קנין זה אינו מפקיע מידי מעשר, 'כי לי הארץ – לי קדושת הארץ'. מדוע? נציע שתי אפשרויות:

האחת, אין קשר בין מישור הקדושה והמצוות¹ ובין מישור הבעלות והקנין. מדובר בשני מישורים שונים ונפרדים. לגוי אמנם קנין מלא בארץ, אך קנין זה אינו משפיע על

1. חיוב מצוות התלויות בארץ תלוי בקדושת הארץ לעניין מצוות, וכפי שעולה מהסוגיות הרבות והיסודיות העוסקות במושגי הקדושה, 'קדושה שנייה קידשה לשעתה ולעתיד לבוא' ועוד.

המישור הנפרד של הקדושה והמצוות. אפשרות זו מעט קשה בלשון רבה, 'אין קנין לגוי להפקיע מידי מעשר' ולא ש'קנין הגוי אינו מפקיע מידי מעשר' – משמע שכן מדובר עקרונית באותו מישור אלא שקניינו של הגוי מצומצם ולכן אינו מפקיע מידי מעשר. לכן נראה להסביר אחרת: 'כי לי הארץ', ברובד הבעלות הפנימי והעליון של המציאות אין קנין הגוי נוגע. הגוי אמנם יכול לקנות קניין חומרי בארץ, אך אין ביכולתו לקנות קנין עומק הנוגע במימד הבעלותי העליון של הקב"ה, שממנו נגזרות המצוות התלויות בארץ.

לדעת רבי אלעזר, לעומת זאת, קניינו הממוני של הגוי בארץ מוגבל, 'לה' הארץ'. בכל זאת הוא סובר שקניין חלקי ומוגבל זה פוגע בקדושה ומפקיע אותה. כיצד נסביר זאת? מהי נקודת המחלוקת בינו לרבה הסבור שאפילו קנין מלא אינו פוגע בקדושה? ייתכן שיש בדבריהם שתי זוויות מבט שונות על הקדושה – האם רוממותה גורמת לכך שיד נכרי אינה פוגמתה, כך סבור רבה, או שרוממות זו דורשת שלמות וגם פגימה קלה פוגמת, וכך סבור רבי אלעזר².

ב. הרחבת שיטת רבי אלעזר לפי הרמב"ם

נעיין עוד בדברי רבי אלעזר. הסברנו לעיל שהפקעת המעשר נובעת מפגיעה ביסוד הקדושה. אך האם באמת הדברים קשורים? אולי נכון יותר להבין את דברי רבי אלעזר כהלכה מקומית במעשרות, תבואת גוי פטורה ממעשר, ולא כשייכת לעולם הקדושה? נתבונן בדברי הרמב"ם. הוא פוסק אמנם כרבה אך ייתכן ואפשר ללמוד את הבנתו ברבי אלעזר מאפשרות שאותה הוא שולל (תרומות א, י):

עכו"ם שקנה קרקע בא"י לא הפקיעה מן המצוות אלא הרי היא בקדושתה, לפיכך אם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד אלא מפריש תרומות

2. וראה את שאלת החזו"א (א, ב): "ועוד אי נפקע קדושת הארץ הוי ליה כחול ולמה אין העכו"ם קונה בה קנין הגוף לחפור בורות". ויתכן שיש לחלק בין רבדים שונים בקדושה: הרובד החיצוני יותר, המעכב את קנין הגוף המלא של הגוי לפי ר"א, אינו נסתר מקניין הגוי ולכן ביכולתו לעכב את קניינו המלא. אולם ההופעה הגבוהה יותר של קדושת הארץ לעניין המצוות דורשת שלימות וגם קנין חלקי של גוי מפקיע אותה.

ומעשרות ומביא בכורים והכל מן התורה כאילו לא נמכרה לעכו"ם מעולם ויש קנין לעכו"ם בסוריא להפקיע מן המעשרות ומן השביעית כמו שיתבאר.

ניתן להבין מדברי הרמב"ם שאילו הגוי היה מפקיע את הקרקע מן המצוות, הקדושה הייתה פוקעת עדי כדי כך שאילו היה חוזר ישראל ולקחה ממנו – קניינו היה מוגדר ככיבוש יחיד. רק משום שהגוי אינו מפקיע את הקרקע מן המצוות 'הרי היא בקדושתה' וקניינו אינו נחשב ככיבוש יחיד, 'לפיכך אם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד'. מדברים אלו עולה הבנה רחבה מאוד של דברי רבי אלעזר: לא רק שקניין הגוי פוגע בקדושה, אלא שהוא מפקיע אותה לגמרי ויש צורך בכיבוש רבים חדש כדי להחילה! וכך כתב הגר"א (י"ד שלא, ח):

למ"ד יש קנין נפקעה מקדושת א"י ואף שלקחה אח"כ ממנו הוי כיבוש יחיד ואינו חייב אלא מדרבנן כסוריא³.

הבנה זו נראית קשה מאוד לאור סוגיית קדושה ראשונה וקדושה שנייה. ניתן לדייק מהמחלוקת כי רבה ורבי אלעזר מסכימים לקביעה שקדושת הארץ בימי עזרא לא בטלה (חגיגה ג:), אחרת מחלוקתם לא הייתה מובנת – הקדושה בטלה גם ללא קנין הגוי. והנה, אם רבי אלעזר סבור שהחורבן וכיבוש הנכרים לא הצליחו להפקיע את הקדושה, כיצד ייתכן שקנין הגוי הפרטי יעשה זאת⁴?

מפשטות לשון הרמב"ם עולה כאמור הבנה רחבה מאוד של עמדת רבי אלעזר: קנין הגוי מפקיע לגמרי את הקדושה כך שיש צורך בהחלטה מחדש על ידי כיבוש רבים. אך ניתן

3. גם ר' חיים (תרומות שם) כתב שלדברי הרמב"ם קדושת א"י תלויה בירושה ושיבה, ולכן קנין גוי יכול עקרונית להפקיעה לגמרי לדעת רבי אלעזר. אם כי ר' חיים סובר שהפקעה מלאה שכזאת אפשרית רק על ידי קנין גמור, ומאחר שרבי אלעזר סבור שלגוי יש קנין פירות בלבד ההפקעה בפועל אינה מלאה. וע"ע בספר השמיטה ח"ב ו, ה.

4. כך הקשה החזו"א (א, ב). ייתכן שיש לחלק: בסוגיית "קדושה שנייה קידשה לעתיד לבוא" התחדש שאין צורך בהתמדת התנאים שהחילו את הקדושה. ישיבת עולי בבל החילה קדושה ואין צורך בהתמדתה, אך עדיין קנין הגוי מפקיע את הקדושה כך שהקדושה אכן בטלה במקומות שבהם ישבו הגוים, ובפועל היא מתמידה רק במקומות בהם ישבו עולי בבל ולא ישבו גוים. לפי אפשרות זו הסוגיות אינן סותרות במישורן אך ודאי שהדברים קשים.

להציע⁵ הבנה מתונה יותר של פגיעת הקנין בקדושה: קנין הגוי אמנם מפקיע מקדושת א"י, אך כשיחזור וימכרנה לישראל הקדושה תשוב ולא נדרוש כיבוש רבים מחדש. לפי אפשרות זו יש תנאי בחלות קדושת ארץ ישראל בפועל – שלא תהיה בבעלות גוי. תנאי זה צדדי יותר ועל כן בפגיעת בעלות הגוי חוזרת קדושת א"י למילואה⁶.

ג. החזון איש: ניתוק המחלוקת מקדושת הארץ

המשותף לאפשרויות השונות שהצגנו עד כה הוא הבנה שעמדת רבי אלעזר שייכת למרחב קדושת הארץ, ושלדעתו קנין הגוי פוגע בקדושת הארץ. אולם ניתן להבין את דברי רבי אלעזר בדרך שונה – לדעתו התורה לא חייבה בתרומות ומעשרות בתבואת גוי. פרשנות זו יכולה להישען על קושי בסוגיה: כבר בשלב הראשון הגמרא הסבירה את המחלוקת. רבה למד שאין קנין לגוי להפקיע מדרשת 'כי לי הארץ – לי קדושת הארץ', ורבי אלעזר למד שיש קנין לגוי להפקיע מדרשת 'דגנך ולא דגן עובד כוכבים'. באופן מפתיע, הגמרא שבה ושואלת: 'במאי קמיפלגי?', ועונה: 'מ"ס: דגנך – ולא דגן עובד כוכבים; ומר סבר: דיגונך – ולא דיגון עובד כוכבים'⁷. מדוע הגמרא מבררת שוב מה יסוד המחלוקת? מדוע היא לא עונה שרבה דרש את הפסוק 'כי לי הארץ? נראה מכך שיסוד מחלוקתם הוא בשאלת חיוב תרומות ומעשרות בתבואת גוי ולא בתחום קדושת הארץ. וכך הסביר החזון איש ההולך בדרך זו (שביעית א, ג):

אלא טעמא דמ"ד יש קנין מקרא דדגנך ולא דגן נכרי והיינו מפני שהקרקע של נכרי מגדלת את התבואה והוא לאו בר חיוב תרומה לא רמי תו מצות תרומה על תבואה זו ואפילו כי הדר לקחה ישראל... והא דאמר רבה לי הארץ אינו טעם לאפוקי מר"א, דטעמא דר"א מדגנך ורבה דריש דיגונך ולא דיגון נכרי, אלא הא דאמר לי הארץ לי קדושת הארץ הוא למימרא דלא פקעא קדושת הארץ וממילא לית לן למיפטר דגן עכו"ם, ור"א מודה בהאי דרשא דקדושת הארץ לא פקעא

5. כעמדה עצמאית ולא כפרשנות בדברי הרמב"ם.

6. או בגוון אחר: חזרת הקדושה ללא כיבוש חדש מגלה ונובעת מכך שההפקעה אינה גמורה.

7. רש"י שם: "שאם מירחן עובד כוכבים והן שלו בשעת מירוח שהוא גמר מלאכתן למעשר מירוח העובד כוכבים פוטרן ואפ"ל לקחן מישראל בשבולין אבל אם הגדילו בקרקע העובד כוכבים ולקחן ישראל בשבולין ומירחן חייבין במעשר דקרקע א"י ביד עובדי כוכבים לא הופקעה קדושתה".

ומכל מקום פוטר דגן עכו"ם מדגנך.⁸

הבנה זו של עמדת רבי אלעזר מובילה את החזון איש לצמצם את היקף דבריו למצוות המוטלות על האדם בלבד (שם):

ודוקא לענין תרו"מ וביכורים דמצות נינהו גידול עכו"ם פטור, אבל לענין ערלה וכלאים דאיסורי נינהו בכל מקום שהן גדילין אסורין דקדושת הארץ לא פקעה.

התורה לא חייבה תבואת נכרי במצוות חיוביות המוטלות על הגברא – חיוב שכזה יהיה חסר משמעות ועל פי רוב לא יהיה ניתן לקיימו, ועל כן התורה נמנעה מהטלת החיוב. סברה זו ודאי אינה יכולה להתיר איסורים כמו ערלה וכלאים. בהמשך דן החזון איש בשביעית (שם):

ולענין שביעית כתבו תוס' גיטין סב' א' ד"ה אין, דיש כח לנכרי להפקיע למ"ד יש קנין, וצ"ל הטעם דעיקרו עשה להשבית הארץ, ואין לדבר זה הכרח בגמ', ואפשר דלכו"ע אין קנין לענין שביעית.

התוספות סוברים שלרבי אלעזר קנין הגוי מפקיע מידי איסורי השביעית, אף שקנין מפקיע רק ממצוות חיוביות, משום שלדעתם השביעית ביסודה מצוות עשה, "ושבתה הארץ". האיסורים הם דרך לקיים מצוות עשה חיובית ולא דבר העומד בפני עצמו. לכן תבואת הגוי המופקעת מהעשה מופקעת כתוצאה מכך מאיסורי השביעית. החזון איש עצמו מסתפק בכך.

ד. ירושלמי: קנין הגוי בארץ ישראל מוגבל

המשנה בדמאי מלמדת שניתן לתרום מתבואת גוי על תבואת ישראל. הירושלמי מסביר שמשנה זו היא כדעת רבי מאיר, ושלדעתו קנין הגוי אינו מפקיע מידי מעשר⁹ (ה, ה):

מתני' דרבי מאיר, דרבי מאיר אמר: אין קניין לעכו"ם בא"י להפקיעו מיד מעשר. רבי יודה ור"ש אומרים: יש קניין לעכו"ם בא"י לפוטרו מן המעשר.

8. בהמשך דבריו מפרש החזו"א שגם הרמב"ם הכותב שקדושת הארץ לא פוקעת ואין צורך בכיבוש רבים חדש, לא התכוון לומר שלדעת ר"א קדושת הארץ כן פוקעת ויש צורך בכיבוש רבים.

9. הבבלי (מנחות סו:) פירש שהמשנה עוסקת בתבואה שגדלה בקרקע ישראל, והמחלוקת היא בדיגון נכרי.

בהמשך מסביר הירושלמי את מקורו וטעמו של רבי מאיר (שם):

רבי אימי בשם ר"ש בן לקיש: טעמא דרבי מאיר והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם לרשת אחוזה, הקיש אחוזה לעבדים, מה עבדים אתם קונין מהם והן אינם קונין מכם¹⁰ אף אחוזה אתם קונין מהם והם אינן קונין מכם. אר"א בי רבי יוסי קומי רבי יסא ודה מסייעא לר"מ, והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי הארץ – לחולטנית.

הסברו של הירושלמי לעמדת 'אין לגוי קנין להפקיע' משיב אותנו לשאלת היחס בין הבעלות הממונית ובין הקדושה והמצוות. בירושלמי הקשר חזק וברור מאוד: ריש לקיש לומד מעבדים שקניין הגוי בארץ ישראל הוא קנין פירות בלבד, וזו הסיבה לכך שהקנין אינו מפקיע מידי מעשרות. זאת בניגוד כאמור לסוגיית הבבלי המאפשרת הבנות שונות של עמדת אין קנין לגוי להפקיע – כנובעת מכך שקדושת הארץ וחיוב המצוות אינם מושפעים מהבעלות הממונית, או מכך שבעלות הממונית המלאה של הגוי אינה מצליחה לפגוע בשייכות העמוקה של הארץ לקב"ה, ב'בעלותו' הרוחנית על הארץ. מהירושלמי לעומת זאת עולה בבירור שאילו היה קנין הגוי קניין ממוני מלא, קנין הגוף, היה ביכולתו להפקיע ממעשר, ועמדת 'אין קנין להפקיע' נובעת מהגדרת קניינו בארץ ישראל כקנין זמני וחלש, קנין פירות¹¹.

ה. מחלוקת הבית יוסף והמבי"ט

סוגייתנו עמדה במוקד מחלוקת עזה בין הבית יוסף למבי"ט בשאלת קדושת שביעית בפירות נכרי. לכאורה לאור הפסיקה כעמדת רבה ש'אין קנין לנכרי להפקיע' מסתבר שקדושת שביעית תחול בפירות נכרי. אולם בכל זאת נהגו שלא לשמור על קדושת שביעית בפירות. הבית יוסף הגן על המנהג וטען שגם רבה מודה שקנין הגוי מפקיע כל עוד הקרקע בבעלותו. רבה פסק שקנין הגוי אינו מפקיע רק לאחר שישאל חוזר וקונה את הקרקע. המבי"ט ואחרונים רבים נוספים חלקו על צמצום זה בתוקף.

10. עבד עברי הנמכר לעכו"ם אינו נקנה לו קנין הגוף מלא.

11. מדברי רבי יסא שם עולה חידוש נוסף: לא מדובר בדין ייחודי לפיו אין לגויים קניין בארץ ולכן קניינם לא מפקיע את הקדושה, אלא גם לישראל אין קנין בארץ. וראה עוד רמב"ם מכירה כג, ו; משנה למלך שמיטה ויובל יא, א; רשב"א גיטין מז. ד"ה אבל.

הבית יוסף הסתמך על דברי הרמב"ם שלמדנו לעיל בתרומות (א, י):

עכו"ם שקנה קרקע בא"י לא הפקיעה מן המצוות אלא הרי היא בקדושתה, לפיכך אם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד אלא מפריש תרומות ומעשרות ומביא בכורים והכל מן התורה כאילו לא נמכרה לעכו"ם מעולם.

הבית יוסף לומד מדברי הרמב"ם 'לפיכך אם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד' כי זהו המקרה שבו קנין הגוי אינו מפקיע (אבקת וכול כד):

ועוד שהרמב"ם מפרש בפ"א מה' תרומות שמה שאמרו אין קנין לגוי בארץ להפקיע מן המצוות, היינו לענין שאם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד אלא הרי היא כאלו לא נמכרה לגוי מעולם, אבל כמו זה ביד גוי מופקעת היא.

החולקים יסבירו כמובן שזו רק אחת התוצאות של האמירה היסודית 'עכו"ם שקנה קרקע לא הפקיעה מן המצוות אלא הרי היא בקדושתה', אמירה שנאמרה בפשטות גם בשעה שהקרקע בידי הגוי ולא רק לאחר המכירה לישראל.

ו. עיון בעולה מדברי הרמב"ם

ננסה לעיין בעולה מדברי הרמב"ם. נמשיך להלכה הבאה (א, יא):

פירות העכו"ם שגדלו בקרקע שקנה בא"י, אם נגמרה מלאכתם ביד עכו"ם ומרחן העכו"ם פטורין מכלום שנאמר דגנך ולא דגן עכו"ם, ואם לקחן ישראל אחר שנתלשו קודם שתגמר מלאכתן וגמרן ישראל חייבין בכל מן התורה.

הרמב"ם מנמק את הפטור במקרה שבו נגמרה מלאכת התבואה בידי העכו"ם בדרשת 'דגנך ולא דגן עכו"ם'. אילו הרמב"ם היה מבין שכל עוד הפירות אצל הגוי יש לו קנין להפקיע את קדושת הארץ, לא היה מובן הצורך בדרשה כדי לפטור את התבואה – הרי יש לו קנין להפקיע! אלא נראה יותר שבאמת אין קנין לגוי להפקיע כלל, גם כאשר הפירות אצל הגוי, ולכן יש צורך בדרשה כדי לפטור את התבואה. הבנה כזו עולה גם מהמשך ההלכה, מהחיוב כאשר 'לקחן ישראל אחר שנתלשו קודם שתגמר מלאכתן וגמרן ישראל'. אם הפירות היו פטורים בכל שלבי הגידול, כיצד הם יתחייבו על ידי גמר המלאכה אצל ישראל? הבית יוסף הסביר שחיוב זה נובע מכך שגמר המלאכה נעשה על ידי ישראל. אך זה חידוש גדול מאוד: האם גמר המלאכה יכול ליצור חיוב חדש על פירות שגדלו בפטור? זאת ועוד, לדברי הכסף משנה דווקא החיוב המחודש דורש פסוק ולא הפטור, ואילו הרמב"ם הביא את הפסוק דווקא בפטור ולא בחיוב! עולה אפוא מהחיוב שהפירות היו חייבים גם בהיותם בבעלות הגוי. רק מירוח הגוי פוטר כפטור חדש שנלמד מדרשת דגנך.

גם מהלכות שביעית עולה הבנה דומה (ד, כט):

עכו"ם שקנה קרקע בארץ ישראל וזרעה בשביעית פירותיה מותרין, שלא גזרו על הספיחין אלא מפני עוברי עבירה, והעכו"ם אינן מצווין על השביעית כדי שנגזור עליהם.

אילו הרמב"ם היה סבור שקנין הגוי מפקיע כל עוד הפירות בבעלותו, ובזמן זה הקרקע פטורה משביעית והפירות אינם קדושים בקדושת שביעית, מדוע הוא היה צריך ללמדנו שהפירות אינם אסורים בגזרת ספיחים? אלא שקנין הגוי אינו מפקיע כלל, גם כאשר הפירות בבעלותו, הפירות קדושים בקדושת שביעית ולכן הייתה הווה אמינא שייאסרו בגזרת ספיחים.

הבית יוסף השיב שהייתה הווה אמינא מיוחדת שהפירות ייאסרו דווקא בגזרת ספיחין אף שאינם קדושים בקדושת שביעית (שם):

ומשום דאיכא לאקשויי אהא אף על פי שלא נעבדה ע"י ישראל היה לנו לאוסרה דלא גרעי מספיחים שלא נעבדו ע"י ישראל ואפ"ה אסורים לכך תירץ אילו היו הספיחים אסורים מן הדין היה כדבריו אבל מאח' שהספיחים אינם אסורים אלא משום גזרה שמא יזרע ובגוים לא שייך לגזור שמא יזרעו שהרי אינם מוזהרים על השביעית הילכך ליכא קושיא מספיחים.

ועדיין נראה שהקריאה הפשוטה ברמב"ם במקומות אלה היא כדברי המבי"ט.

ז. קושיות האחרונים על הכסף משנה

האחרונים הקשו על הכסף משנה קושיות רבות¹². נלמד שתיים מהן:

הראשונה, מפשטות הגמ' נראה כי שתי המחלוקות - המחלוקת בהיקף הבעלות הממונית של הגוי, האם יש לו קנין בא"י לחפור בה בורות שיחין ומערות, והמחלוקת בשאלה האם יש לו קניין להפקיע מידי מעשר - נאמרו במקרה דומה. והנה, ודאי שהמחלוקת בבעלות עוסקת במקרה שהקרקע עדיין בבעלות הגוי, ומכאן שגם המחלוקת האם יש לו קנין להפקיע מידי מעשר עוסקת במקרה זה ולא לאחר המכירה לישראל! הרמב"ם הרי פסק כרבה ומכאן שלדעתו גם כאשר הקרקע בבעלות הגוי אין

12. ראה למשל במהרי"ט א, מג.

לו קנין להפקיע!

השנייה, הגמ' בגיטין (סב.) אוסרת לסייע לנכרי לחפור בקרקעו בשביעית 'אין עודרין עם העכו"ם בשביעית'. והנה, אם קנין הנוכרי מפקיע מידי קדושה כל עוד הארץ בבעלות הגוי מדוע אסור לישראל לעדור בקרקעו? וכך הקשה המהרי"ט (א, מג):

ובס"פ הנוקין אמר רב דימי בר ששנא משמיה דרב אין עודרין עם הנכרי בשביעית וטעמא משום דאין מחזיקין ידי עוברי עבירה דאין קנין לנכרי בארץ ישראל והתם בעודו ביד הנכרי מיירי דאי כשחזו ישראל ולקחה פשיטא ולא שייך למימר אין עודרין עם הנכרי.

עצם סברת הבית יוסף קשה להבנה לכאורה: האם קנין הגוי יצר לדעתו הפקעה מלאה כל עוד הפירות היו בבעלותו? אם כן, כיצד חזר החיוב למקומו לאחר קנין ישראל?

ח. הבנה אחרת בבית יוסף: הפקעת קדושה חלקית

נראה שצריך להבין את עמדת הבית יוסף אחרת. עד כה הבנו שלפי הבית יוסף מוסכם שקנין הגוי מפקיע כל עוד הקרקע בבעלותו ועמדת 'אין קנין לגוי להפקיע מידי מעשר' משמעותית רק לאחר המכירה לישראל. אך נראה יותר שזמניות ההפקעה מצביעה על אופיה – כהפקעה חיצונית בלבד, הפקעת הפירות בלבד. חיצוניות זו נובעת מחולשת קניינו ואחזתו של הנכרי בארץ, יש לו קנין פירות בלבד ולא קנין הגוף. נראה שאם הקנין היה מפקיע לגמרי את החיוב לא היה ביכולתו לשוב ולהתחדש¹³. היכולת של החיוב להתחדש מלמדת שההפקעה הייתה חיצונית, 'בפירות' בלבד.

נראה כי הבנה זו מפורשת בדברי הבית יוסף. הוא מסתמך בכסף משנה על דברי הירושלמי בדמאי. ראשית, הירושלמי כזכור הסביר שלפי עמדת 'אין קנין לגוי הגוי הוא קנין פירות בלבד וזוהי הסיבה לכך שאין קנין לגוי להפקיע, 'אף אחוזה אתם קונין מהם והם אינן קונין מכם' קנין הגוף אלא קנין פירות. שנית ועיקר, בהמשך הירושלמי נאמר (שם):

13. וכשם שקנין לזמן הוא קנין פירות, משום שאילו הוא היה קנין הגוף מלא לא היה ביכולתו לפקוע מעצמו.

רבי זעירא אמר קומי רבי אבהו בשם ר"א אף על גב דר"מ אמר אין קנין לעכו"ם בא"י לפוטרו מן המעשרות מודה הוא הכא דיש לו קנין נכסים אמר רבי בא אוכלת פירות.

מסביר הכסף משנה (שם):

וכן מפורש בירושלמי בפ"ה דדמאי (הלכה ח'): רבי זעירא אמר קומי ר' אבהו בשם ר"א: אף על גב דר"מ אמר אין קנין לעכו"ם בא"י לפוטרו מן המעשרות מודה הוא הכא דיש לו קנין נכסים. א"ר בא: לאכילת פירות. פירוש דכי אמר ר"מ אין קנין היינו לענין אם זרעה ישראל בקבלנות או בחכירות דבקדושתה קיימא... אבל אם העכו"ם זרעה וגם עשה מירוח לכ"ע יש קנין דנהי דלא קני קרקע פירות מיהא קני.

הגוי אמנם אינו קונה את הקרקע לפי עמדת 'אין קנין לגוי', אין לו בה קנין הגוף, אבל יש לו קנין בפירות וקנין זה גורם לפטרם ממעשר כל עוד הם בבעלות הגוי¹⁴.

דרך זו בהבנת הכסף משנה מאפשרת להבין טוב יותר את הסברו לחיוב בתבואה שנתמחה ברשות ישראל. שאלנו על כך לעיל: כיצד ייתכן שתבואה שגדלה בפטור תתחייב בעקבות מירוחה ברשות ישראל? וכי מירוח לבדו הוא גורם חיוב עצמאי? השאלה הניחה שהתבואה הייתה פטורה לגמרי בבעלות הגוי, אולם לאור דברינו כעת ניתן להבין אחרת: בעלות הגוי על הפירות לא עקרה לגמרי את סיבת החיוב אלא רק מנעה את חלותו בפועל. מאחר שכך מובן כיצד הפירות שנתמרחו בבעלות ישראל יכולים להתחייב¹⁵.

דרך זו, המגבילה את הפקעת הגוי בפירות שבבעלותו לפירות בלבד, מאפשרת ליישב קושיות רבות נוספות, ובהן למשל הקושיה מהאיסור לעדור בקרקע נכרי. הקושיה הניחה שלדעת הכסף משנה גם קרקע הגוי מופקעת, אך לאור הבנה זו רק הפירות

14. לפי דרך זו הבנת הכסף משנה ברמב"ם דומה להבנתו של ר' חיים בעמדת רבי אלעזר.

15. וראה במעדני ארץ (ט, ה) שביאר בדעת הב"י שקניין הגוי איננו גורם הפוטור באופן אקטיבי אלא רק נחשב כהיעדר חיוב. ממילא, עצם העובדה שהפירות גדלו ביד גוי לא מפקיעה את חיובם, והחיוב יכול לחול בשעת המירוח. זאת בניגוד לפירות חו"ל ופירות הקדש שהופקעו לגמרי מדיני תרומות ומעשרות ושוב אי אפשר לחייב אותם.

מופקעים ולא הקרקע, ואיסורי המלאכה בשביעית הם איסורים הקשורים לקרקע ולא לפירות¹⁶.

ט. לכם ולא לגוי

במהלך דיונו וטענותיו לטובת הפקעת פירות הנכרים מקדושת שביעית, טען הבית יוסף טענה נוספת (אבקת רוכל כד):

ואם באנו לדון יותר טעם יש לאומר שיש לו קנין להפקיע משביעית, דקרא כתיב והיתה שבת הארץ לכם – לכם ולא לגוי.

דברי הבית יוסף מבוססים ככל הנראה על דרשת התורת כהנים (ספרא בהר פרשה א): "לכם ולא לאחרים". אולם דברים אלו קשים: הרי הדרשה מלמדת שאסור להאכיל פירות קדושים בקדושת שביעית לנכרים, ולא שקדושת השביעית אינה חלה בפירות נכרים. וכך פוסק הרמב"ם (שמיטה ה, יג): "ואין מאכילין אותן לא לעכו"ם ולא לשכיר". פאת השולחן הסביר שהבית יוסף אכן סמך על דרשת התורת כהנים והתמודד עם השאלה. לפרשנותו האיסור להאכיל פירות שביעית לגוי הוא מדרבנן בלבד, והדרשה עוסקת בשאלת קדושת שביעית בפירות נכרים (כג, יב):

ה"נ תנינא בספרא לכם ולא לאחרים... ושיטת רבנו דה"פ מ"ש קודם והיתה שבת הארץ דחל ק"ש על הארץ היינו בקרקע שלכם ולא לאחרים לגוים, גם שזרע דגנו בשדהו בא"י לא חל קדושת שביעית.

בהמשך מוכיח פאת השולחן את דבריו מהמשך התורת כהנים המתירה להאכיל פירות שביעית לפועל גוי: "ולשכירך מן הגוי, ולתושבך מן הגוי". טוען פאת השולחן: אם הספרא דורשת שאסור להאכיל פירות שביעית לנכרי, איך מותר להאכיל לפועל נכרי? אלא ודאי שהספרא לא עסקה בהאכלת פירות לנכרי אלא בחלות קדושת שביעית בפירות נכרי.

16. וכן כתבו החזון איש (כ, ז) והגרשז"א (מעדני ארץ ט, א) בדעת הבית יוסף. אמנם המב"ט (המובא בשו"ת אבקת רוכל ס' כג) כתב: "מה לי לעבודה מה לי לקדושת הפירות, דכולא חד טעמא היא", ומכך נבעו קושיותיו על הב"י. והאבני נזר (יו"ד תנח) כתב למעשה שיש להקל אף במלאכות דאורייתא בקרקע שנמכרה לנכרי.

ייתכן שניתן לאחד בין הדינים: מהאיסור להאכיל נכרי פירות קדושים בקדושת שביעית ניתן ללמוד את הפקעת פירות הנכרי מקדושת שביעית, שכן פירות אלו מיועדים הרי לאכילת נכרי וקדושה אינה חלה על פירות המיועדים לשימוש אסור. דין זה דומה אפוא לדינים שראינו לעיל שלפיהם קיים קשר הדוק בין שאלת היקף הקדושה ובין שאלת היקף השימושים המותרים בפירות הקדושים, כך שפירות המיועדים לשימוש אסור בפירות קדושים אינם קדושים¹⁷.

עולה מהדברים אמירה יסודית: שביעית אינה רק מצוה התלויה בארץ אלא גם מצווה התלויה בעם, ולכן הלכות השביעית וקדושתה לא נאמרו על תבואת נכרי, לכם ולא לנכרי.

י. קנין גוי בשביעית בזמן הזה

במהלך הסוגיה, הגמרא מקשה על רבה מברייתות שמהן מוכח כי קנין גוי מפקיע ממעשר. בתשובה אומרת הגמרא שרבה מודה שקנין גוי מפקיע בסוריה שבה חייב במעשר מדרבנן בלבד. נראה כי הפקעה זו רחבה ומשמעותית יותר מהפקעת הפירות שבבעלות הגוי לפי הכסף משנה: שם רק הפירות הופקעו ולא הארץ ואילו כאן ההפקעה מלאה וגם הארץ הופקעה. הבדל זה יבוא לידי ביטוי בשביעית: בארץ ישראל גם לפי הכסף משנה יהיה אסור לעשות מלאכות בקרקע נכרי, שכן רק הפירות הופקעו ולא הארץ. בסוריה לעומת זאת יהיה מותר גם לעשות מלאכות בקרקע הנכרי.

ליסוד זה, שלפיו רבה מודה שקנין גוי מפקיע במקום בו חייב מדרבנן בלבד, יכולה להיות השפעה גדולה על היישום ההלכתי של סוגייתנו. נתבונן בתוצאות המכירה לגוי לאור סוגייתנו: לכאורה להלכה פוסקים כרבה, 'אין קנין לגוי להפקיע', כך שהפירות אמורים להיות קדושים. אם נסמוך על עמדת הכסף משנה נוכל להקל, שהרי לדעתו פירות שגדלו בקרקע נכרי פטורים משביעית. אך פוסקים רבים חלקו על עמדתו המחודשת. אולם שביעית בזמן הזה נוהגת מדרבנן בלבד, האם נוכל להקל בכל זאת לאור השוואת שביעית בזמן הזה לסוריה? אמירה שכזו תאפשר להקל יותר מאשר ההסתמכות על דברי הכסף משנה, שכן היא תתיר גם עשיית מלאכות בקרקע וכפי שהתבאר בסוריה.

17. וראה בשיעור על קדושת פירות שביעית בדין הנאה לאחר ביעור.

הפוסקים נחלקו בשאלה זו¹⁸. ניתן להבין את העמדה המחמירה בשתי דרכים: הראשונה, חכמים תיקנו לנהוג שביעית כעין דאורייתא. הם הורו לקיים את המצווה כפי שהתורה ציוותה. הגמרא במועד קטן הסבירה אמנם שהיתר פסידא נובע מכך ששביעית בזמן הזה דרבנן, אך זהו היתר נקודתי. לומר שקנין גוי יפקיע שביעית בזמן הזה זו אמירה כוללנית ואותה אי אפשר לומר.

הדרך השנייה, ובה הלך בעל בית הלוי, טוענת כי המוקד אינו רמת החיוב במצווה אלא מקור הקדושה. רבה מודה בסוריה לא מפני שהחיוב מדרבנן, אלא משום שהקדושה חלה מדרבנן בלבד. קדושה שכזו קלה יותר וגוי יכול להפקיעה. אולם בארץ גם אם החיוב בשביעית הוא חיוב דרבנן הקדושה היא קדושה דאורייתא, ועל כן קניין הגוי אינו יכול להפקיעה. ובלשונו של בית הלוי (ג, א):

וא"כ לדעת רוב הפוסקים דס"ל דקדושה שניה לא בטלה ורק משום דאין יובל, הא פשיטא דאין לו קנין דהרי האי דינא דיש קנין ואין קנין תלוי בקדושת הארץ דאם קדושתה מדאורייתא אין כח להנכרי להפקיע מקדושתה וממילא חייבת גם במצות שהם מדרבנן, והרי להדי' תניא במס' גיטין דף ע"ה אין עודרין עם העכו"ם בשביעית והרי עידור הוא תולדה דחורש ובשביעית אינו רק מדרבנן וכמבואר כל זה להדיא במס' מו"ק דף ג', הרי דגם מלאכה דרבנן אסור לישראל לעשות גם בשדה שהיא בעצם של הנכרי.

נראה אפוא כי קשה לסמוך על השוואת שביעית בזמן הזה לסוריה. אם סומכים על עמדת הכסף משנה, מה המכירה לגוי מתירה? את קדושת הפירות היא ודאי מפקיעה, אך את המלאכות נראה שהיא אינה יכולה להתיר וכפי שהתבאר לעיל¹⁹. הגרש"ז אוירבך²⁰ חידש באריכות שהיא יכולה להתיר בכל זאת את הקצירה והבצירה. זאת משום שמלאכות אלו הן חלק מהלכות קדושת הפירות, מהחובה לנהוג בהן מנהג הפקר

18. וראה במעדני ארץ סימן יב.

19. כמובן קיימת סיבה נוספת להחמרה באיסורי דאורייתא גם לאחר היתר המכירה, לא רק בשל אופי ההפקעה, אלא בשל הבעייתיות שבהיתר והנכונות להסתמך עליו רק כדי להתיר איסורי דרבנן, וכך כתבו פוסקים רבים.

20. מעדני ארץ ד.

ולא דרך בעלות²¹, ולא מהלכות העבודה בארץ. בהמשך מוסיף הרב אורבך ומחדד: גם אם נחלוק על הכסף משנה ונאמר שיש קדושת שביעית בפירות נכרי, עדיין נוכל להתיר קצירה ובצירה – הן חלק מהלכות הפקר הפירות ולא מהלכות הקדושה, ויסוד ההפקר ודאי אינו קיים בפירות נכרי שכן הנכרי אינו מפקיר את הפירות וגם התורה לא הפקירה את פירותיו²².

21. וכפי שהתבאר בשיעורים לעיל, ראה למשל בשיעור על קצירה ובצירה, שדווקא קצירה כדרך הקוצרים נאסרה בשל הפגנת הבעלות שבה.

22. נעיר לסיום כי גם הסוברים שפירות הנכרי קדושים בקדושת שביעית, מודים להבדלים מסוימים: המבי"ט (א, שלו) והמהרי"ט (א, מג) כתבו שאין בהם דין ביעור ואיסור סחורה: "ביעור הדבר תלוי בממון להפקר ולחלק לעניים ומצי למימר קאתינא מכח גברא דלא מצית לאישתעווי דינא בהדי' כדאמ' בשלהי פ"ק דבכורות גבי לוקח טבלים וכו' ונראה לי דמהאי טעמא נמי נקל בדיני סחורה בפ' שביעית דהא דילפי' לאכלה אמר רחמנא ולא לסחורה היינו בפ' ישראל דזכו מן ההפקר משדות יש' ולהכי הו' לאכלה ולא לסחורה אבל מי שלקח בדמים פירות שביעית של גוי הרי תחלתו בסחורה ומצי למימר אתינא מכח גברא כו'". החזו"א (כ, ז) הוסיף שכיוון שהגוי לא מצווה להפקיר אין ביבולו איסור שמור.